

Landskap: *Skåne*Upptecknat av: *Erants Gähle*Härad: *N. Åsbo*Adress: *Höör*Socken: *Perstorp, Färinglofta*Berättat av: *olika personer, se på f. 1891 i Färinglofta*Uppteckningsår: *1940-47; intämn. 1947*Född år *bakvidan av uppteckn.*

- Bäckahäst, bäckaman m. m.* s. 1.
- "Myren gaskrig"* s. 2.
- Gornisar, lottar, pysslingar.* s. 3.
- Vättar.* s. 4.
- Ävablen.* s. 5.
- Skogsmuran.* s. 6.
- Brunngubben.* s. 7.
- Bloss.* s. 8.
- Mossaljärningen.* s. 9.
- "Ävabläst".* s. 10.
- Beqvärning.* s. 11.
- Ljälv spillingar.* s. 12.
- Pinnar o. ris kastades där en man fanns ihjäl.* s. 13.

Skriv endast på denna sida!

Mjölkhärr.

s. 14

Inokar.

s. 15.

St ashuggning.

s. 16-17.

Jörens - Karnes vaggvisa.

s. 18.

Ordet är.

s. 19-20.

"Bäckatrasck" (Bäckahäst, bäckaman m.fl.)

Vid de flesta rinnande vatten, bäckar såväl som åar, fanns förr det s. k. "bäckatrascked" som oftast manifesterade sig i en hästs eller gubbes skepnad, någon gång var det endast traskande steg i vattnet som förnams. Särskilt ofta i närheten av broar. Stölls i stor respekt, ansågs inte vara "nåed o legama" bäst fly undan. Har gjäts i barndomen blivit vettskrämd för en lång stund av vad jag trodde vara det fruktade "bäckatrascked", en genom mänsken genom disslöja uppförstorad häst skepnad. Stod alldeles lamslagen, som väl var, ty därigenom kom jag underfund med spökhästen som var en mycket verklig vaslig grå häst, därtill en personlig bekant till mig. Hans gnäggning lösgjorde mig ur den skräcken. Detta var vid Båhusbäcken i Förlingtofta sk. Liknande iakttagelse i Häggabäcken (Njellstorps-) och vid Bäljane å i Fostarp. båda sista i Tenstorps sk.

"Myrengaskrig"

Från mossar, stora beväxta dykärr, gölar o.d. kunde man sena aftnar få höra jämmerliga, klagande läten, — antagl. ugn. vatten- eller kärrfögel. — som av allmogen kallades "myrengaskrig" och tillskrevs de mänskliga varelser, barn eller vuxna som där omkommit genom mord och lönlöggning. Deras osaliga själar ansågos beklaga sig över att deras kroppar hamnat i evig jord. Sådana ljud har jag personligen inte tagit vid myrmossen i Ebbarp, från mossmark s. om Tröedsberga, båda i Perstorps sku. samt i barnåren från en göl i n. delen av Färingtofta sku. v. om Fjärhus. Gölen; som 1946 befanns totalt igenvuxen, bar allmogenameket "Rödenkal," och där lär hemiska saker ha timat, ingen minns numera vad. "Myrenga" härleder sig troligen från: mörda, "myra" vilket ord jag minns från strax före 1900, någon gång förekomma bl. a. från en "glöttaradänga."

"Göenissa, tommta o pöyslengä." / smöfolks släkte/
I våra bygder höllo enligt folktröna detta smöfolk till vid görd-
arna här och var, ansågs bestäktade och med samma lögning
och sinne-lag: "pöyslengana" som även höllo till i skog och mark, vid
stora träd, stenar, röt-sätter o.d. liksom ^{var} en mera förvildad art
som mer närmade sig trollen. Såväl tommtar som nissar var ytterst
småvuxna med mänskliga, fast i regel äldre drag. De voro
ganska hyggliga och t.o.m. trofasta och hjälpsamma mot människor
om de aktades och - mutades lite. Särskilt till julaftnens natt.
Många husmödrar satte mat till dem, och min mormor, Else Torsen
född. Dahlström försummade aldrig sätta sovelfat och gröt-fat
öppet och lättillgängligt på särskilt bord i "lilla stuan". Men tomt-
ar och nissar kunde vid hän och ringaktning visa ihärdigt händ-
lystet smösinne, t.o.m. hömnas grusligt med att mana in rötter
i ladon, anställa völded m.m. "Göenissa" var nog av träskika slag.
Sådana människor kunde genom slit och goda personliga egenskaper,
plus aktning för smöfolket, förvärja sig även "Göenisses" hjälp:
men även giriga, känsylösa personer kunde genom något
hokus-pokus skaffa sig en egen speciell "Göenisse" som ^{lydig} tjänare.

"Vättor".

Allmogon trodde länge på dessa småväsens existens. Något begrepp om deras utseende har jag aldrig hört förtöjjas, de var nog så små att man inte kunde se dem, de troddes kunna tränga sig upp genom golvspringor, knasthål o.d. De höll till under golven, längst inne i vrår, i stengrund till husen, o.s.s. Blond på näternas förde de hörbart sväsen. De voro bräckliga och känsliga, varför man fick iakttaga viss försiktighet för att ej skada dem. Ty då kunde de också bli retade och hämnas — i smält, gömma undan småsaker, lägga småting för fötterna på lott så de lilla kull, strö sand i deg, smuts i mjölk o.d. Stötte sig iöfrigt själva, och behövde ej mutas, tyckte dock inte om att man kasta- de sammansopat spillmjöl eller matsmutor i elden. Min morfars mor, "Hana i Baues" (Böhus. Färingtofta sk.) slog aldrig ut varmt vatten i slaskrör eller i till husgrunden, utan att först ha mumlat: "ajfa de, vätta lilla, sa- ja inte skallar de."

"Älva legen." (Ström Karlens eller näckens polska)

En och annan gammal bygdespelman på lisd ansågs kunna spela den förföriska och fördärlbringande "älva legen." som ingen kunde motstå utan gick dansa med i, tills någon skar av strängarna för den spelande. Ingen enda av de gamla jag utfrågat närmare har dock hört denna dansmelodi eller dansat med efter den. Självt hörde jag en sådan spelman - bror till min morfar, kallad "Bauesen-Annors" - hota den aldrig någonsin ungdomen med att spela "älva legen." Detta var blott en trött och rusig spelmans tomma skryt, antagligen överfört från en kollega och spelkamrat, den s.k. "Hösdala-Johannes", som allmänt ansågs stå i förband med dolda makter. i likhet med sin bror, den berömda underdoktor "Sauragra-Jenns". Denne "Hösdala-Johannes" påstods kunna spela "älva legen", när han vilde. Han ville nog aldrig. Det hela liknar en uppmotiserad myt.

"Sköv-snuan" (skogsfrun, skogsräet m. fl.)
Tron på ett kvinnligt skogsväsen, som roade sig
med att locka, villa och lura ensamma skogs-
vandrare, var allm. utbredd bl. allmogen. Har
dock aldrig rökat någon person som själv sett
detta väsen, men många som hörselvägen trott
sig utsatta för hennes nedrighet. Självt blev
jag i barndören (antagl. 1897-8.) utsatt för en
hörselvilla, som av min vidskräpiga mormor genast
tillskreus "sköv-snuan", varför hon "slå kårns" (kors-
tecken, s.k. Andreaskors) för mig med psalmboken. i vil-
ken var insucken någon viss stöfudd (knis, utlat. stopp-
nöl e.d.) - alltså blandad bedömdom och kristlig katolicism -
samt "rökte" mig med brinnande "ällvanävor" doppad: svars-
el. Oset genoirade mig fastigt, varför jag smet undan - halt-
botad. Längtan efter strövtåg i vildmark siter också
Kvorn. Vid mogen ålder har jag undersökt terrängbildning
och de akustiska förhållandena på fenomenplatsen och tron
mig gissa sammanhanget.

"Tjillegäbben" (käll- och brunnäbben.)

Som barn skrämdes man och varnades för "tjillegäbben". Man skulle akta sig mycket nog för att komma nära källor och öppna brunnar. Först då kände tjillegäbben asa ner en i sanned^{ig}het detta allt i avsikt att förebygga drunkningsolycka. Det fanns nog inga vuxna mäniska i min barndom ^{samt} själv trodde på detta, möjligen längre tillbaka i tiden, fast jag har svårt tro något dylikt, så som allt annat skrock hängde i folktron för övrigt.

Själv antog jag snart att dessa "tjillegäbba" var identiska med de ej sällsynta vattenödlorna, varför jag, — som aldrig kunde hållas från vatten samt ing av vilken sort som förefanns, — i tidiga barneår en gång förskräckte familjen med att komma hemsläpande med flera s.k. "tjillegäbba" i en gammal hatt. I Perstorps skn. lever tjillegäbben än, troligen lika litet fruktad som för 50 år tillbaka.

"Blås". (lyktgubbe, irrblöss.)

På många ställen, särskilt i sankmark, såg man s. k. "blås," ett egendomligt irrande blekt blöss, som kring en svaglysende stallykta, fast gravitare ljus, ibland diffust, ibland mer för tätat. Någon veterligt har ingen sett det i djupt mörker. Själva har jag personligen studerat detta två gånger; ena gången 1904 över en nosse intill vägen mellan Perstorp och Oderljunga s. o. om och ganska nära Bränne staden. andra gången 1905, kanske 100 metr. längre öst öster, alldeles intill vägen som går genom en stubbande, vatten-sjuk sänka. Sista gången var det ofta blott någon meter från mig själv, och för ljus nat att någon manipulation av mänsklig hand var tänkbar. Givetvis helt naturligt fenomen, men egendomligt i sitt uppträdande. De vetenskapliga förklaringarna till detta vaga och knappast tillfredsställande politiska för den som sett dessa nyckiga, egenartade blöss.

ACC. NR M. 10403:9.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"Måsatjäringen bröggor"

Vid den varma årstiden kan man ibland få se dyn i svartmossar jäsa och bubbla, har sett det otaliga gånger, men bara två gånger hört uttalande om detta av allmogemän, de sade båda lita: "de e måsatjäringen som bröggor," men kunde ej ge förklaring på vad som menades med detta, eller den folketro som möjligen ligger bakom uttrycket. Båda äro döda.

"Ällvabläst."

Den som vistas mycket ute i markerna kan ibland råka ut för en åkomma, som yttar sig i rodnad, hetta och svullnad i ansikte, och även på händerna ibland. Detta kallades för att ha blivit "ällvabläst". Ett samtida radikalmedel mot detta och liknande "frolltyg": rökning med brinnande "ällvanävor" / en lav-art: / doppad i svavel, tillgreps oftast. Ibland förstärktes kuren med att "slaa kårrens" / göra korstecken med bibel, psalm-bok eller annan "gussars bog" / före och även efter själva rökningen. Själva rökningen utfördes direkt under patientens näsa, man utförde cirklande rörelser med det brinnande medlet.

Begreppet: "ällvabläst" förekom allmänt och var liktydigt i både Perstorps o. Färingtofta socknar, som vanligt mest i Skogsbygden.

Taktagelse vid Begravningar

Utan tvivel hyste man större respekt för den döde så länge han ännu fanns kvar ovan jord tills han vigts (signats) till ro och vila, och fruktan för att han skulle uppträda som störande gengångare var betyd-
lig. Denna fruktan gav sig uttryck i vissa fredande åtgärder som synes oss rätt föjliga. Så för ex. fanns länge bruket att om möjligt ta den döde ut en bakväg, varefter den utgången omedelbart provisoriskt tillspikades tills begravningsklockorna ringt slut. Detta gav jag akt på redan vid 7 års ålder, alltså 1898. d. gossen Viktor från Hjättnesväd. Färingtäfte skv. begravs, vidare 1899, d. änkan Stina Wendel, Båhus. Färingtäfte skv. samt d. sonen Alfred Jönsson, samma görd. begravas ytterligare 1901-2, när fru Botilda Dock i Åmots Pers-
torps skv. begravs. För egen del tror jag också att "majningen", bruket att gnarris/fetteruris-/kläda vägen där likbäg skulle komma också var mindre än är bebyggelse än resten av äldre signeri för att freda sig för den dödes ande. Ett sätt att "stänga
Kors."

Nakttagelse ang. "Sälspillinga". (Själsmördare.)
Frögången mellan Öngstugan och Troedsberga.
som samtidigt utgör sockengräns mellan Perstorps
och Oderljunga socknar, finns ett kummel över-
en själsmördares gravplats. Den döde lär ha varit
bysmed i Ebbarps by. Han fick ej ens begravas
utanför kyrkogårdens norra hörn, som sedermera
blev sed, utan begravs av häradsrättarna från
Öby ute i ödemarken. Vet inte om bruket var
gängse, men denne smed begravs i varje fall i
sockengränsen, så att hans ande - finurligt tänkt -
skulle vid eventuell gengångslust bli vitse om
sin hemorts rätt. Känner inte till fler "Sälspillinga-
grava" i Perstorps sku.

Det ris hölida Stenkummet.

Alldeles intill vägen som går från Perstorps önn-
Gustavs borg. Styttmossa till Öretorps, några mtr.
ifrån Bradholmens gränstegång, ligger ett litet
Stenkummet, som alltid var övertäckt med tjockt
lager ris och pinnar, hur det än muttuade undan
kom jämt nytt lager. De flesta som gingo förbi kasta-
de dit några pinnar. — En person, som i medio av
1800-talet deltagit i en snöskottning, blifft överförbriskad,
gott vitse i ny snögrå pinnatten, lagt sig till ro där, ut-
tröttad, hade frusit ihjäl på den platsen.

Aldrig såg man en blomma eller ett grönt blad dit-
kastat, endast torra pinnar, bildande ett oändligt
antal kors, troligen i avsikten att binda den dö-
des ande. Enligt min olörda ösikt ett signeri som
hängde kvar i folksjälens, låt vara mer och mer
omedvetet om varför man gjorde det. Har inte
upptäckt ngt. liknande i Perstorps sk.

"Mällkabarare" (mjölkhare)

Man förfasar sig för häxprocesserna långt tillbaka i tiden, men långt in i vår s. k. upplysta tid ha personer beskyllts för häxeri av pur elakhet, och beskyllningarna ha trots, och oskyldigt folk fött lida smädelse. Flera år in på 1900-talet blev en husmor i Ebbarp, Perstorps skn. beskyldd för att medelst s. k. "mällkabarare" dra mjölken från grannarnas djur till sina egna. Hon var t. o. m. kallad till enskilt förhör av kyrkoherde Thomæus. varvid hon dock fick kyrkans frikännande - men ej allmogens. (1910-talet.) Familjen var från begynnelsen ytterst fattig, men genom oerhört arbete, rationellt jordbruk och husdjurskötsel, och den mest sjölv-
uppförande sparsamhet blevo de skuld fria och smält barga. De voro fromma kristna, pietister, och goda människor men fick ändå lida mycket för detta löjliga, vidskepliga förtal. Haren ifråga skulle vara lik en vanlig hare och vilken som är född på landsbygd, har ej gett allt på att barar gärna vistas bland djur som beta ute. De kunna sig frida där.

"Mällkasnog." (mjölksnok.)

Inte så få bland de äldre husmödrarna på gårdarna både i Perstorps o. Färingtofta socknar matade gärna en s.k. gördsnok med mjölk, bara han ville hålla sig kring huset. "Du va ska va bra o va go ve snogen," fick man till svar, när man var nyfiken på denna snokkult.

På mitt morföräldra hem i Mönstorps Färingtofta skn. minns jag hur en jättestor ock lat nok gjorde sig goda dagar på mormors vidskeplighet. Skulle det dröja av med hans mjölkmol, eller det uteblev ringlade han sig in vid sidan om ett slaskrör i i köket. Ingen fick ofreda honom så länge mormor regerade. Lustigt nog hade vi en hund som var nitisk reptildödare, men han gick ur vägen när snoken väste åt honom.

Så sent som 1941. såg jag en gammal i Perstorps som satte mjölk till en snokfoting.

ACC. N.R. M. 10403:16.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Stavhuggning¹ (ett nästan bortglömt yrke,
i slutet av 1800-talet och i början för
1900-talet kunde man vid strövtag i sko-
garva stöta på ett och annat stavhugg-
arlag, som även vid den kallare årsti-
den, t. o. m. när snön låg djup, satt vid si-
na huggkubbar och klyvde stav till kut-
tingar, fat och laggkär! i övrigt. Ibland
hade de ett åt ena sidan öppet skjul av
slanor, ris och tom säckar att arbeta
under, oftast endast ett enkelt vind-
skydd vid den oblidade årstiden. Någon-
gång såg man en liten öppen eld hos
dem, där de tinade upp sin mat, och där
^{de} värmdes sig och forkade sina kläder vid
behov. Elfket, som fördrade lång vana och
viss skicklighet, gick ofta i ar-^{de}. på så
sätt att fadern tog de halv vuxna söner-na

se M. 10734:1-21

— stavhuggning ^{2.}

med sig i arbetet och dessa efterhand
de vuxit in i yrket fögo sina söner med.
Man högg såväl bok som ekstav, d. v. s. halv-
fabrikat, som sedan förädlades av "böckarna":
tunnbindare och laggkär/smakare. - Bokstaven hade
oftast standardlängderna 24", 30", samt 17" och skulle
färdighuggna vara 3/4" tjock. Ekstavens längd och
tjocklek varierade betydligt. Sedan stockarna avsågats
i lämpliga länder, klyvdes de mitt itu, varefter
halvorna spjälades upp med speciella mejslar,
kilar, klubbor och yxor. Bilades sedan upp med speci-
ella handbitor. Meddelaren tror sig icke få tag i någon
"ysseme" i våra dagar som kan göra lämplig yxa.
annars finns efterfrågan från Danmark, så sent som
i fjol på handhuggen stav. Bok spjälades från sidan
och ek från ändan. Bokens kärna fräskiljdes i
regel såsom slämplig och ekens yttre lager = svället.
Se skiss anslutande sida.

Jörens-Karnas Vagguisa

(Sångmonolog som hon själv diktade och tonsatte. Själva monologen varierade jämt betr. tetten och något betr. melodien.

Refängon var däremot i varje adscende likljudande.)

" Jören e ude o fjöre, ha la la lala, jämme!, fort/oxar/

" " " " "

O Janne vell du la va obössta i vaggan; förr då ^{ris i rösten.} laur du
ha la la lala, jämme!, fort, i: i:

O Svänn-Pärs- allse va herr i gaur-grebban ska jällpa me o ^{Kar-da}
ha la la lala, jämme!, fort, i: i: i:

Ångras om tosan allna snart-kimmar må den launta gryda
ha la la lala, jämme!, fort i: i:

O ja tror att katta-ränen - ha vaed o pissad på löfted.
ha la la lala, jämme!, fort, i:

O Elöff vell du lava o gaur i skabed; förr då kimmar röffor-
^{na o tar de}

O Jören e ude o fjöre, ha la la lala, jämme!, fort, i: i:

Vidinga-Bäjntan va herr i jauns, hon va smeden i
^{vinnan.}
ha la la lala, jämme!, fort, i: i: i:

(Detta är bara brottstycke. visan var så gott som ändlös.)
^{skall sölas fö den notsett v. d. 9.11 fölle.}

Ordstäva (Ortöj.) med undermening.

- "Skräppor o läppor far jarua i vär-ed." ordsp.
- "Tömma vajna skramla varrst."
- ✓ "Vi mödas ve tingsed," sa jöngar ^{gönnstuffer} te högen. ^{håsen} ordsp.
- ✓ "Den som nu barra laue," sa han som sad på sänga kamten ^{(Det finns verkligen}
- ✓ "Harr e meed ingalitt te," sa spöged om flagor ^{underligt} i sau. ^{samt som är en}
- ✓ "Ja vauar mitt liv," sa skräddaren, slöss må spökalen. ^{örsligt ka spöket} ^{om flädermuseen)}
- "Naur gäbba sprenga, san sjuar di." ordsp.
- "Orten pregar fylled." ordsp.
- "Ska ajn spela kaurt i lae må tånsman o präst."
- "Ska ajn allt ha faen te kaurt." ^{tråder} ordsp.
- "Lada skräddare ta långa nautstraua." ordsp.
- "Hör ska steven va om inte i grydan." ordsp.
- "Naur viban ska sjida te briss må säa-gausen."
- "Sä sprekkor röven på na." ordsp.
- "Laged ^{öröget} behöver inte vauas, de vöjsor ^{likväl} ~~stäl~~." ordsp. (i lall)
- "På stajnen som röllar vöjsor enged mås." ordsp.
- "E darr tvän skabbida far i sköven, san uökt ^{länmas} di." ordsp.